

ԳՆԱՀԱՏԱՆՔ ԱՆԵԼ-Ի

1985ին Վիեննայի մէջ Յոքելեանի առիթով

Ինձի համար բացառիկ հաճոյք է այսպիսի Յոքելեանական հաւաքոյթի մը ներկայ գտնուիլ, եւ խօսիլ Անելի մասին, որուն շատ աւելի մտերմօրէն ծանօթ եմ: Բայց այս վայրկեանին կը նայիմ Գրողին, Գրագէտին, Բանաստեղծին:

Պէտք է յիշեմ որ ամէն գրող պէտք է ունենայ հող, ենթահող: Այն գետինը՝ ուր բանաստեղծին հունտը եթէ ցանուած է, անպատեհառ պտուղ պիտի տայ:

Կը տեսնեմ որ այդ հողը կայ: Եւ կարեւոր է գիտնալ թէ ինչ տեսակ հող է այդ հողը: Ես գիտեմ իր մանկութիւնը, ընտանիքէն, Երուսաղէմի մէջ:

Հայրը՝ Զէյթունցի, հետեւաբար հերոսներու պատմութիւնը միշտ իրենց բերնին վրայ, իրենց զաւակներուն այդ հոգին փոխանցելու ուզելով, հայրենասիրութեան զգացում տալով: Իսկ մայրը՝ շատ հոգեւոր մայր մը, որ Աստուածաշունչը, Սուրբ Գիրքը ծայրէ ծայր գիտէ, կարդացած է, անոր համաձայն կ'ապրի, եւ կ'ուզէ որ իր զաւակներն ալ այդ հոգիով մեծնան: Կրնա՞ք երեւակայել որ այս մանուկը, ինչպիսի երկու ուժերու մէջտեղ մնացած ու բռնուած է: Մէկ կողմէ իր հօրը հայրենասիրութիւնը, քաջութիւնը, կոռուզութիւնը, եւ միւս կողմէն իր մօրը խրատները՝ «Խելօժիկ, անուշիկ տղաս, Աստուծոյ սէրը սրտէդ մի հաներ, նայէ՛ որ սխալ նամբաներ չերթաս: Ինքզինքիդ լաւ հոգ տար:» Նաեւ մտածել որ այդ ընտանիքը կ'ապրի Երուսաղէմ քաղաքին մէջ, եւ Հայ վանքի մը, փառաւոր Վանքի մը շուրջին ներքեւ: Եւ այդ Վանքը ինքնին ուրիշ կեանք մըն է, ուրիշ հող մըն է:

Այդտեղ կայ Թարգմանչաց Ազգային Վարժարանը: Ինչպէս մեր վարդապետներէն մէկը վարժուած էր ըսել՝ ոչ թէ Թարգմանչաց վարժարան, այլ «Սրբոց Թարգմանչաց Ազգային Երկսեռ Վարժարան»: Այս է պաշտօնական անունը: Եւ այս Սրբոց Թարգմանչաց Ազգային Երկսեռ Վարժարանը ունէր աշակերտներ ամէն տեսակի: Աղբատ ընտանիքէ, բարեկեցիկ ընտանիքներէ, տղաքներ, աղջիկներ, իրարու հետ միասին, սորվելով, կոռուելով: Եւ տակաւին այս շրջանակը ընդարձակելով, Վանքին շուրջ կը տեսնեմք Սուրբ Երկիրը, սուրբ տեղերը՝ խունկ եւ աղօթք: Եւ այստեղ, այդ խունկին եւ աղօթքին մէջ, մասնակցելով պատարագներուն, եւ մանաւանդ մասնաւոր արտօնութեամբ, որովհետեւ Թարգմանչացի ամէն աշակերտ չէր կրնար Պատարագի երգեցողութեան մասնակցիլ ժառանգաւորաց Վարժարանի սաներուն հետ: Միայն քանի մը երեխաներ, Երուսաղէմ ապրող, արտօնուած էին մասնակցելու:

Այս բոլորին հետ, եւ այսպիսի հողի մը մէջ կը սկսի ծաւալիլ, խլրտիլ, նաթրտիլ, եւ իրար հրմշտկելու զանազան հոգեկան զգայնութիւններ:

Ժառանգաւորաց Վարժարան մը կայ «Սրբոց Թարգմանչաց Ազգային Երկսեռ Վարժարանին» դիմացը, որ ցանկապատով մը միայն բաժնուած է: Այս ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ երիտասարդներ կան որոնք հոգեւորական դառնալու կը պատրաստուին: Անոնք փակուած են, եւ անոնց արտօնուած չէ արտաքին աշխարհին հետ կապ պահել: Անոնք անմեքսեմալի կը նկատուին, եւ աւելի խորհրդաւոր: Հետեւաբար, դուրսը եղողներուն մէջն ալ աւելի զօրաւոր փափաք՝ գիտնալու թէ ո՞վ են ասոնք, ի՞նչ տեսակ հայեր են, ցանկապատէն այն կողմ:

Եւ կը պատահի որ «Բարեկամութիւն» ստեղծողներ ըլլան: Եւ կապ հաստատուի «ցանկապատէն այս կողմ» եւ «ցանկապատէն այն կողմ» ապրողներու միջեւ: Եւ այդ «բարեկամութիւնը» քնական է իր բարի հետեւանքներն ալ կ'ունենայ: Օրինակ, փափաք կ'արթննայ այդ պատանիին մէջը, որ ինք եւս փորձէ վարդապետ ըլլալ: Եւ կ'երթայ իր փափաքը կը յայտնէ իր մօրը. «Մամա՛, ես կ'ուզեմ վարդապետ ըլլալ»:

- Ո՛չ, տղաս, չես կրնար:

- Մամա՛, ինչո՞ւ չեմ կրնար:

- Որովհետեւ Հայ Եկեղեցիին օրէնքով, ընտանիքին մէկ հատիկ արու գաւակը չի կրնար վարդապետ ըլլալ:

Այդ պատանին բերանը կը գոցէ, կ'երթայ: Կ'երթայ Լուսարարապետ Սրբազանին ըսելու. «Սրբազան՛, ես կ'ուզեմ վարդապետ ըլլալ»:

Սրբազանն ալ նոյն բանը կը կրկնէ.

- Տղա՛ս, դուն քու ընտանիքիդ մէկ հատիկ մանչ տղան ես, եւ չես կարող վարդապետ ըլլալ:

Ուրեմն, այս մերժումը, իր մէջ մինչեւ անգամ ուժգին հոգեկան ապրումներ կը ստեղծէ: Գիտեմ, որ մեր այս պատանին կոկիկ հագուածով պատանի մըն էր: Միշտ մայրը իրեն կոկիկ կը հագուեցնէր: Կոկիկ այս հագուածքը հոգեքանակն իր ազդեցութիւնը ունէր: Ուրեմն ինք ուշադիր պիտի ըլլար աղտոտ քաներու չղպելու, իր հագուստը միշտ մաքուր պահելու, զգուշաւոր ըլլալու եւ սխալ քաներ չընելու:

Այսպիսի հոգեկան վիճակներէն կ'անցնէր, հակառակ որ իրրեւ պատանի պիտի ուզէր երթալ փոշիներուն մէջ տապալկիլ, գարնել-գարնուիլ: Եւ սակայն կ'ապրի այդ բոլորին շուրջը, եւ անոնց հետ: Եւ իրեն այդ ընկերներուն մէջ, ինչպէս ըսի, աղքատ ընտանիքի գաւակներ կան, եւ բարեկեցիկ ընտանիքի: Եւ ասոնք բոլորը իրարու քով, միասին կ'ապրին: Անոնց նայուածքը, անոնց խօսուածքը, անոնց յարաբերութիւնները, այդ բոլորը իր մէջ կաթիլ կաթիլ կը լեցունեն, եւ իր կեանքն ալ կը լեցնեն:

Եւ ասոնք հարուստ փորձառութիւններ են պատանիի մը համար:

Իսկ բժշկական իր ուսման տարիներուն, Պէյրութի Ֆրանսական Համալսարանին մէջ, նոյն շրջանակէն Ֆրանսուհիի մը հետ մտերմութիւն կը ստեղծէ, եւ կը սիրահարի, թէ կը սիրահարեցնէ, ֆրանսացի այդ աղջիկը իրեն կապելով: Իսկ աղջկան հայրը՝ ֆրանսական բանակի գլխունէլ մը, որ ֆրանսական հպարտութեամբ եւ արժանապատուութեան զգացումով լարուած, անբացատրելի կը գտնէ իր աղջկան կապուիլը արեւելքի հայ երիտասարդի մը: Իսկ անոր դիմաց, մեր հայ երիտասարդին մանկութենէն փայփայած զէթունցիի հերոսութիւնը, իր մօրը հաւատքը, իր ազգին, իր եկեղեցիին պատմական հիմքերը, ուժը, այս բոլորը ներքին պայքարներուն մէջէն զինքը կը պահեն հաստատակամ իր իտէալի նամբուն վրայ:

Եւ տակաւին կը բացուի Անգլիական, Ամերիկեան եւ Ֆրանսական ընկերութեանց մտայնութեան եւ սովորութիւններուն: Կը տեսնենք թէ ինչպէս հետզհետէ այդ հողը որ կայ, իսկապէս բարեբեր հող մը կը դառնայ: Եւ այնտեղ ինկած հունտը անպայման պէտք էր որ իր պտուղը տար:

Իսկ իրրեւ բժիշկ, ուրիշ շրջանակ, ուրիշ մթնոլորտ, ուրիշ ասպարէզ, իր կեանքը կը դնէ մարդերու հետ դէմ յանդիման: Անհատներու հետ: Անհատական կեանքներու հետ: Եւ բազմերես ապրումներու հոգեխառնութեանց մէջ: Որովհետեւ բժիշկի մը համար ամէն մէկ հիւանդ մէկ հատոր գիրք է:

Եւ ես գիտեմ, մանաւանդ այն բժիշկները որոնք խղճամիտ են իրենց գործին, անպայման ունին նոյն փորձառութիւնները ամէն մէկ հիւանդէն, իւրաքանչիւրին կապակցութեամբ, հատոր մը նիւթ ամբարեկով:

Եւ մեր այս պատանին որ մեծցաւ այդ մթնոլորտին մէջ, այս հողը ունէր: Ասիկա ենթահողն է: Ասիկա ընկերութիւնն է: Ընկերային աշխարհն է: Բայց ոչինչ պիտի նշանակէր ատիկա, եթէ երկրորդ աշխարհը վրան չաւելնար:

Երկրորդ աշխարհը իմացական աշխարհն է: Իր կրթութիւնն է: Իր հայկական կրթութիւնն է: Ծանօթ՝ Հայ Դպրոցին ջամբած Հայոց Պատմութեամբ, Հայ Գրականութեամբ՝ ուսուցիչներէն փոխանցուած, որոնք այնքան կը փառացնեն, կը փառարանեն մեր «Հայկականութիւնը», զայն ներկայացնելով իրրեւ ամէն ինչով ամէնէն փառաւորը, որովհետեւ «ինչ որ Հայկական է, պատուական է»: Անել իր երախտագիտութիւնը կը յայտնէ իր Հայ Դպրոցի ուսուցիչներուն («Որդի Մարդոյ» իր վիպագրութեան մէջ), որոնք կը գովերգեն Հայոց Գրականութիւնը, Հայոց հանճարները արուեստի տարբեր մարգերու մէջ, Հայոց Լեզուն, աշխարհաբարն ու գրաբարը:

Իսկ երբ կ'անցնի Հայ Դպրոցէն դէպի Ֆրանսական գոլէրը, այնտեղ իր գրական հորիզոնը ւելի կ'ընդլայնուի, ընկալելով Ֆրանսական եւ Անգլիական Գրականութեանց նրբութիւնները:

Այդ շրջանին, Երուսաղէմի մէջ կը հաստատուի Հայ Մշակութային Միութիւնը: Նախաձեռնողներն էին Յակոբ Օշական եւ Շահան Պէրպէրեան: Երկու խորարմատ մտաւորականներ:

Յակոբ Օշական՝ գրագէտ-ֆննադատի իր համապարփակ վերլուծումներովը, Ֆրանսական, Անգլիական, Գերմանական, Ռուսական տիտաններուն:

Ով որ աշակերտ եղած է Յակոբ Օշականին, չէր կրնար չտարուիլ անոր առատահոս ջրհեղեղէն՝ քաղղատական վերլուծումներուն:

Իսկ Շահան Պէրպէրեան՝ ազնուական, կշռուած միտքը, իմաստասէրը: Փիլիսոփայութեան եւ համայն արուեստներու հիաստանչ ուսուցիչը, Հինէն մինչեւ Նորը: Եւ մենք կը զարմանայինք որ ինչպէս ան կուգար դասարան, առանց թուղթի կտոր մը ձեռքին, եւ ուղղակի կը սկսէր ըսելով. «Անցեալ անգամուն այսինչ տեղը կեցանք, հիմա այնտեղէն շարունակեմք»: Եւ կը բանար իր աշակերտները ամէն տեսակի հրաշալիներու, Արուեստներու եւ արուեստագէտներու կեանքէն, իմացականութեան աշխարհէն, իմաստասէրներու եւ գեղեցկագիտական հարցերու թնուկներէն: Մինչեւ անգամ արտասանողական շնորհներ ծաղկեցնելով երիտասարդներուն մէջ: Արտասանութիւնը ինքը արուեստ մըն է, շնորհ մըն է, եւ իր օրէնքները ունի, այնքան անհրաժեշտ Թատերական արուեստի կատարումներուն համար: Ու նաեւ նոյնքան վերացումով Հայ Երաժշտութեան եւ Հայ արուեստներու մասին:

Ուրեմն մեր ժողովուրդի ամբողջ գրականութեան եւ արուեստներուն բացուած էին եւ նախաճաշակը ունէին Երուսաղէմի մեր մշակութասէր երիտասարդները: Ասոնց կարգին էր այս պատանին նաեւ: Այս կոկիկ հագնուած, զգուշաւոր, եւ սակայն հոգին ընդունարան ամէն գեղեցիկ բանի: Եւ հետեւաբար այսպիսի կրթութիւն ունէր, երբ կը հեռանար այդ շրջանակէն, երբ կ'երթար Պէրպէրեան Ֆրանսական համալսարանին մէջ իր բժշկական ասպարէզին հետեւելու:

Բժշկական իր կրթութիւնը անշուշտ ուրիշ լայն աշխարհ մը կը բանար: Ոչ միայն ֆիզիքական մարմինին կազմութիւնը, մարմինին ներքին կառուցուածքը ֆակելու, բանալու, այլ նաեւ նոյն մարդոց հոգիներուն աշխարհը, որոնք իրրեւ հիւանդ կուգան բժիշկներուն ներկայանալ:

Եւ յետոյ Միացեալ Նահանգներ կ'երթայ սրտի մասնագէտ իրրեւ: Եւ իր սրտի մասնագիտութիւնը կը կատարէ ամէնէն հանճարեղ սրտի մասնագէտին հետ: Փօլ Ուայթ այն բժիշկն է որ առաջին անգամ հնարեց այն գործիքը որ մարդու մարմինին մէջ կը տեղադրուի, որպէս զի չդիմացող, տկարացող սիրտը կարենայ գործել իր կարելի բնականութեամբ: Եւ Տէթ. Կարօ Կարապետեանը մէկն էր այն քանի մը անձերէն որոնք Փօլ Ուայթին հետ այդ առաջին գործիքը հնարեցին եւ փորձարկեցին:

Այս սրտի մասնագիտութիւնը միայն բժշկական գիտութիւն, կրթութիւն չէր իրեն համար: Այլ նաեւ հոգեկան կրթանք: Ամէն ինչ կը տեսնէ մարդուն մէջէն մարդուն համար: Ամէն մէկ մարդ ինքնին աշխարհ մըն է, հատոր մըն է:

Այս հողը, այս կրթութիւնը, կը բերէ զինքը երրորդ աշխարհին: Այդ՝ Գրական աշխարհն է:

Ուրեմն, իրրեւ գրող, ԱՆՆԸ ուր կը կանգնի: Ունի՞ գրողի յատկութիւններ: Այս հարցը պարտաւոր ենք դնել: Եւ կը տեսնենք թէ ունի: Ունի, նախ որովհետեւ իր սէրերը, իր սիրահարութիւնները ունի: Սիրահարութիւն անձերու հանդէպ, անհատ անձերու եւ տեղերու հանդէպ: Այդ տեղերը ըլլան՝ Նրուսաղէտ, Սուրբ Տեղեր, կամ պատմութիւնը իր ժողովուրդին, իր հայրենիքը, իր ժողովուրդին ցրուածութիւնը, այնպէս ինչպէս եւ ուր որ անոնք հաստատուած կան կամ տարտղնուած:

Զետեւարար ունի *Սէրերը* իր իտէլացիներուն, իր երազներուն հանդէպ, ինքզինքին, իր ժողովուրդին եւ իր բարեկամներուն համար: Նաեւ սէրեր եւ սիրահարութիւններ իր հայրենիքին հանդէպ՝ հայրենասիրական զգացումներով, եւ հայրենասիրութեան նախանձախնդրութեամբ:

Բայց չի բաւեր այս սէրերը ունենալ: Կարեւոր ուրիշ յատկութիւն մը կայ՝ գրողէ մը ակնկալելի: Այդ՝ դիտելու յատկութիւնն է: «Փըրսէփշըն» ունենալու, տեսածը այսպէս իր աչքի պիտմակին մէջէն անցընելու, որպէս զի անոր ամէն կողմը կարողանայ տեսնել: Դիտելու այս շնորհը, յատկութիւն մըն է որ գրողէն կը պահանջուի:

Մինչեւ իսկ այդ չի բաւեր: Որովհետեւ մէկը կարող է տեսնել, բայց այդքան միայն: Կարենալ իր տեսածը վերլուծել, յաւելեալ շնորհ մըն է: Կը նշանակէ հարցումներ դնել, հարցեր յարուցանել: Նրեւոյթներուն ցանցին մէջէն երեւոյթներուն խորքը երթալ: Մարդկային հոգեբանութեան բարդոյթը տեսնել, ըմբռնել: Մարդկային հոգեբանութեան բացասական եւ դրական զանազան մակերեսները, զգայնութիւնները առնել մէկ վրանի տակ: Եւ այդ «վրանի» պատկերը Անել ինք գործածեր է իր բերթուածներուն մէջ:

Զի բաւեր դիտելու, տեսնելու, վերլուծելու, մասերու բաժնելու ճարտարութիւնը ունենալ: Կառոյցի մը, շէնքի մը ներքին բաժանմունքներուն իրարու հետ ունեցած ընդհանուր ծրագրին յստակ ներդաշնակութիւնը կարենալ ճարտարապետել, կը յայտնաբերէ կառուցանելու շնորհին առկայութիւնը:

Կառուցանելու շնորհը կը նշանակէ նախ տրամաբանութիւն ունենալ: Տրամաբանող միտք ըլլալ: Եւ գիտեմք թէ հարց մը տրամաբանելու համար երեք քայլեր կան: Իմաստասիրութեան մէջ, իմաստասէր Հէկէլ մանաւանդ այս հարցը մանրամասնութեամբ նկատի առած է, եւ կ'ըսէ.

- Որեւէ մէկ հարց եթէ կայ, նախ այդ հարցին ԴՐՈՅԹԸ կը կատարենք: Հարցը, թէր կը դնենք: Thesis ըսուածն է, դրոյթը:

- Բայց այդ հարցին թեզը դնելն յետոյ, այդ թեզին հակաթեզը կայ, ՀԱԿԱԴՐՈՑԹՐԸ կայ: Anti-thesis ըսուածն է:

- Բայց չի բաւեր հարցին թեզը դնել, եւ անոր դէմ հակաթեզը պաշտպանել: Կարելորդ այս բոլորին եզրակացութիւնն է:

ԴՐՈՑԹԻՆ եւ ՀԱԿԱԴՐՈՑԹԻՆ եզրակացութիւնը այդ բոլորը համադրելն է: ՀԱՄԱԴՐՈՑԹՅՆ է: Synthesis ըսուածն է:

Համադրութիւն կարենալ ընելը ցոյց կուտայ տրամաբանող միտք մը, կառուցանող միտք մը:

Այս շնորհիւները կրնանք տեսնել այս պատուական հայ բանաստեղծին եւ գրողին մէջ:

Տակաւին այս ալ չի բաւեր: Ասոնք միտքի խաղեր են եթէ, միւս կողմը՝ կայ կեանքը, իրական կեանքը: Զգայնութիւնը: Ուրեմն գրողը պէտք է կարենայ զգացակից ըլլալ, Sympathy ունենալ: Դիմացինին զգացումներուն, մտածումներուն, ոչ միայն տեղեակ ըլլալ, այլ ըսել որ ես քեզի հետ եմ, ես քեզի պէս կը զգամ: «Զգացակիցին» պէս հայերէն ուրիշ բառ մըն ալ ունինք, «ցաւակից»: Երբ մէկը ցաւ մը ունի, եւ մենք իբրեւ բարեկամ կը մօտենանք զինք մխիթարելու, իրեն հետ զգացակից, ցաւակից կ'ըլլանք: Բայց «զգացակից» ըլլալէն աւելի խորունկը կայ: Ոչ թէ միայն անոնց հետ ըլլալ, անոնց ինքնուրուի, այլ ինքզինքնէն անոնց տեղը դնելն է, նիշդ ան ըլլալ, որ աւելի խորունկ է եւ աւելի դժուար: Այդ ալ՝ երոպական բառով empathy ունենալն է: Sympathy-ն եւ empathy-ն զգայնութեան վիճակներ են, որոնք գրող մը անպայման պէտք է ունենայ, այլապէս չի կրնար աշխարհ մը ստեղծել, կառուցանել: Զի կրնար ներկայացնել մէկը, անձ մը, կամ ընկերութիւն մը, ազգ մը, աշխարհ մը, իր բոլոր խնդիրներով:

Ես գիտեմ որ մեր այս պատուական գրողը, Անելը, ունի այդ յատկութիւնները:

Այս եւս բաւարար պիտի չըլլայ եթէ այս անգամ չունենայ պատմելու շնորհը, որ կարելորդ է: Պատմելու շնորհ կը նշանակէ ըսել բաներ որոնք բաւարարեն, որպէս զի փոխանցեն մեզի այն ինչ որ ինք կ'ուզէ որ մենք ըմբռնենք:

Պատմելու շնորհը տակաւին ուրիշ կերպարանք ալ կը ստանայ: Այդ ուրիշ կերպարանքը «հիւմըրն» է: «Հիւմըր» ըսուածը հեզմանքը չէ: Ծաղրանքը կամ ծաղրանկարը չէ: Ծաղրանկարը, ծաղրանքը վիրատրանքի իմաստ մը, դիտում մը ունի: Ծաղրանքը արուեստ չէ: Երգիծանքը արուեստ է: Գրողին շնորհը երգիծանքին մէջ կը յայտնուի: Յակոբ Պարոնեան մը, իր ընկերութիւնը կը ներկայացնէ, իր տիպարները, Պոլսոյ Հայերը մանաւանդ, իրենց ամբողջ թիփերով, յատկանշական նկարագրի գիծերով, երբեմն մէկ նախադասութեամբ, երբեմն մէկ բառով:

Երգիծանքը անհատի կամ հաւաքականութեան բնատրութեան, վարուելակերպի, գործելակերպի տարօրինակութիւնները կը մատնանշէ, հակասութիւնները կը յայտնաբերէ, ծիծաղելիութիւնը կը շեշտէ, խօսքի փոխաբերական արտայայտութիւնները կը թանձրացնէ, եւ թանձրացեալ պատկերի կը վերածէ: Գրողը այդ անձն է:

Գիտենք թէ Սարուխան մը ունեցած ենք: Եւ քարեքախտաբար ունինք ուրիշ ալ երգիծագրիչներ եւ երգիծագրողներ: Եւ Սարուխանին հրաշքը ատոր մէջն էր: Մեր ամենօրեայ խօսքերը մեզի կը վերադարձնէ, եւ իսկական պատկերը մեր աչքին առջեւ կը դնէ: «Աչքս մտար», «Քիթս կը վազէ»: Եւ Սարուխան քեզ աչքս կը մտցնէ: Ուրիշ մըն ալ «Դաշնակ կ'ածէ»:

Այս երգիծանքը արուեստ է: «Հիմերն» ալ արուեստ է: «Հիմերը» երգիծապատում խօսքով, անհատին եւ հաւաքականութեան կեանքին մէջ խօսքի, շարժումների, կեցումների, իրապատուկ արտայայտութեան, ամբողջ աշխարհի մը կ'ուրուագծէ:

Մեր Երուսաղէմի մէջ երբ խօսիմք մեր երուսաղէմացի հայերու մասին, այդ երուսաղէմացի տեղացի հայերը «քարաքեր»ներ կ'անուանենք: Ամէն մէկը մէկ հատոր կ'արժէ, իրենց հայերէնով, իրենց խօսակերպով, իրենց արարակերտ արտայայտութիւններով, արարքերէն բառերը հայերէնահունց շեշտադրութեամբ նախադասութեան մէջ գետեղելով:

Այս իրապատուկ գիծերը բռնելն է, գանձի ընտրելն է մանաւանդ, «հիմերը»: Եւ այդ վերստին ներկայացնելու շնորհն է: Աւելի շեշտուած, երբեմն չափազանցուած ներկայացումով, եւ սակայն որոշ շնորհով եւ դիտումով:

Եւ մեր բազմաշնորհ բանաստեղծը միշտ այսպէս լրջադէմ չէ, ինչպէս զինք կը տեսնէ՛ հիմա նստած: Ընկերական շրջանակի մէջ երբ զինք գտնէ՛, կէս կամ մէկ ժամուան համար, ձեռքի խօսելու առիթ չի տար: Եւ եթէ պատմել սկսի, ամէն տեսակ «քարաքերները» առնելով, այն ատեն կը տեսնէ՛ որ ժամերը կ'անցին, եւ իր պատմութիւնները չեն վերջանար: Ասիկա իր «հիմերն» է, եւ ասոնք ներկայացուցած է իր պատմութեաններուն շարքին մէջ: Ունի «Որդի Մարդոյ» վէպը, 400 էջով: Անկէ գատ ուրիշ կարն պատմութեանը ունի, որոնց պիտի անդրադառնամ:

Ուրեմն, «հիմերը», զգայնութիւնը, կառուցանելու, վերլուծելու շնորհը, պատմելու, դիտելու յատկութիւնները, այս բոլորը կը կազմեն մարդը եւ գրողը:

Եւ որովհետեւ Հայ է եւ տերն է իր լեզուին, ունի նաեւ հայերէն գրելու շնորհ:

Հայերէն մաքուր, կենդանի եւ հետաքրքրական գրելու շնորհ, եւ պատկերաւոր: Այս լեզուն եւ այս գրելու շնորհը, անշուշտ, իր ոնը կը ձեւեն: Ամէն գրող, ինչպէս ամէն խօսող, իր ոնը ունի: Եւ Անել իր ոնը ունի: Տրամաբանող, վերլուծող, հայերէն լեզուին նրբութիւնները շարայարող:

Եւ կուգանք չորրորդ աշխարհը: Իր գործերը: Բարեբախտաբար, այդ գործերը ինք մեզի տուած է:

Մուք Ցաւեր (1945), Երուսաղէմ. երբ տակաւին 20 տարեկան էր:

Տեսիլ Գիւնովի (1949), Պէյրութ. այս երկրորդ գիրքին մէջ արդէն ոնը փոխուած, աշխարհը ընդլայնուած, եւ ատոր համար խորացած եւ կարն տողերու մէջ ամբողջ պատկեր մը, ամբողջ հոգեկան վիճակ մը, աշխարհի մը կարող է ներկայացնել:

Պարը Յոյսին (1955), Երուսաղէմ: Այստեղ կը գտնենք իր անձնական, ընդհանրական, ընկերային, բոլոր փորձառութիւնները, սերերը, մտահոգութիւնները:

Կան անտիպ քերթուածներ որոնք կը յուսամ հետզհետէ առիթ կ'ունենայ տպագրելու:

Արձակ գրութիւն իրրեւ, գրած է «Որդի Մարդոյ» անունով վէպը, որ Երուսաղէմն է առ հասարակ: Եւ Երուսաղէմն դուրս, Երուսաղէմի լուսարձակով իր ժողովուրդին կեանքը:

ՄԱՆՕԹ՝ Հատըմտիք Գերթուածներ (1985) Նիւ Եօրք.

Ի Մտանել Արեգակն (1999) Երուսաղէմ.

Ի լրումն ժամանակի (2001) Պոլիս, յետ մահու.

Այս ընդարձակ գործերէն գատ ունի պատիկ պատմութիւններ:

Մէկը «Խենթ Բիւզանդի» է: Պէլրուքի Ագունիէ Հիւանդանոցին մէջ միտով հիւանդ հայ մը: Ասոր հետ նստիլ, խօսիլ, անոր խօսքերը առնել, անոր հոգեբանութիւնը տալ, եւ անոր միջոցաւ մտայնութիւնը ներկայացնել ընկերութեան որ «Խենթ» կը կոչէ զինքը:

Ես ուրիշ փորձառութիւն մը ունեցած եմ, իբրեւ ուսանող Ամերիկայի մէջ: Clinical Training կոչուած դասընթացք մը կար, որուն հետեւիլը պարտադիր էր Եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ հոգեւոր ծառայութեան պատրաստուող ամէն բնկնածուի համար: Ես մտային հիւանդանոց մը նախընտրեցի (փոխանակ Ընդհանուր Հիւանդանոց մը, կամ Բանտերը): Երեք ամիս 2500 մտային հիւանդներու հետ էինք, 17 տարեկանէն մինչեւ 90 տարեկան: Ամէն մէկը աշխարհ մըն է: Ամէն մէկը ողբերգութիւն մը: Մեր սովորական խօսակցութեան մէջ «Խենթեր» կը կոչենք զանոնք: Ես այդ օրուրնէ ասդին, որ 1962ի ամառն էր, Cleveland, Ohioի նահանգային հիւանդանոցին մէջ, «Խենթ» բառը չեմ գործածած այդպիսի մտային հիւանդներուն համար: Անոնք մարդեր են, շատ աւելի կարողութիւններով հարուստ: Բայց դժբախտ մարդեր բերես:

Հիւանդ են: Բուժումի կարօտ: Բայց անոնց աշխարհը խորունկ աշխարհ է: Եւ գրող մը եթէ գրելու շնորհ ունի, այդ աշխարհը ամբողջ կը յայտնաբերէ:

Եւ Անել «Խենթ Բիւզանդի» մէջէն այդ աշխարհը բացայայտած է: Կարդալ պէտք է:

Ունինք նաեւ «Ես Պիլի գացի» պատմութիւն: Հայ աղջկան մը պատմութիւնն է: Ուրիշ դժբախտ պատմութիւն մը: Հոն ալ մէջտեղ կուգան «Հայրենակցական խումբեր», արժանապատուութեան հարցեր, բարոյականի հարցեր: Եւ այս բոլորը, Անել իր տեսնելու յատկութեամբ, վերլուծելու կարողութեամբ, կառուցանելու շնորհով, պատմելու մասնաւոր յատկութեամբ, ուրէն տասը էջի մէջ ամբողջ աշխարհ մը կը բանալ:

Մինչեւ անգամ ունի եկեղեցական տիպարներէն «Հայր Խորէնը»: Երուսաղէմ 1920 թուականին վանքին մէջ ծանօթ «Ֆարաֆըր» մը, իր վարմունքով, իր խօսելակերպով «գուարեացնող»: Գրող մը միայն իր գրելու շնորհներով պիտի կարենայ այդ տիպարը յաւերժացնել:

Անել ունի տակաւին անտիպ, աւելի ընդարձակ վէպ մը, 5000 էջ գրած է արդէն: Եւ այս մէկ երրորդն է: Եւ ես կը սարսափիմ որ ինչպէս պիտի կարդամ այդ 5000 էջը: Բայց գիտնալով թէ ո՞վ է Անել, գիտնալով անոր գրելու շնորհը, կասկած չունիմ որ, իբրեւ Հայ Գրականութեան արգասիք, վայելք պիտի ունենանք այդ ընդարձակ վէպն ալ կարդալու, ըմբոշխնելու, որովհետեւ կուգայ հոգիէ մը որ խորունկ եւ հայրենասէր հայ է, սէրեր ունեցող Հայ է, եւ այդ բոլոր սէրերը, անհատական, ընտանեկան, ազգային, եկեղեցական, աշխարհիկ, համամարդկային, գեղեցկօրէն ընդելուզուած, պիտի բանան արահետները հոգիի ձգտումներուն, դէպի բարձունքներ առաջնորդող իտէլներու ճանապարհով:

Եւ ես գոհունակութիւնը ունիմ ճանչցած ըլլալու ԱՆԵԼԸ որ ՏԲՔ. Կարօ Կարապետեանն է:

Թ.Ա.Մ.